

גדר פצוע דכא בזמן הזה

מעין שאלות אלה שבים ומרצאים את ביחס לבירור גדרו של פצוע דכא, הן באשר לשינוי מיבנה האיברים והן באשר לאפשרות הולדה אחר שניקבה ביצה בידי אדם. ביחס לשתיקה דנו אחרונים אם ניתן ליישם בהן הנתת השתנות טבעים, ובתוצאה מכך להתירו לבוא בקהל.

במשנה יבמות (פ"ו מ"ב) הוגדר פצוע דכא האסור לבוא בקהל (דברים כג, ב) כמי שנפצעו ביציו. אמנם נחלקו תנאים בדינו של הפצוע בביצה אחת בלבד (ראה ספרי דברים, כי תצא, פס' רמז; וגמ' יבמות עה, א), ואף ראשונים נחלקו בדינו (תוס' שם¹⁰⁵, ורמב"ם הל' איסור"ב, פט"ז ה"ז) וכן הפוסקים (ראה מחבר ורמ"א, אהע"ז, סי' ה ס"ז; ור' ארצה"פ שם) – אך מכל מקום מדברי הגמ' שם משתמעת בבירור הזיקה הישירה שבין הגדרתו ההלכתית כפצוע דכא ובין הגדרת מצבו הרפואי כאדם שאינו יכול להוליד¹⁰⁶. רק כך מובנים דברי שמואל (יבמות שם, א-ב) אודות "ההוא גברא דסליק לדיקלא וחרזיה סילוא בביצים... הוליד, שלח שמואל לקמיה דרב ואמר ליה: צא חזור על

105 ביחס לדבריו של ר"ת שם, ראה משיב כס' נשמת אברהם עמ' מג: "...הנה הדבר הזה היא תגלית חדשה בידע הרפואי שלנו, אך רבותינו כבר ידעו על זה, ואם לא נביאים הם אז בני נביאים הם וכו'", עיי' שו"א.

106 וראה תוס' שם ד"ה שאין – "דא חזיקן כמה בני אדם שבודתין מהן ביצה אחת ומולידין, ולא מסתבר לומר צא חזור על בניהם מאין הם". כלומר, העובדה שאנשים אלה הולידו מהחיה ראייה וחתכת לכך שאינם כלולים בגדר הלכתי של פצוע דכא (וכן ראה בס' הישר – חלק החורשים (מהדר שלינגר), סי' מט; וראה גם רא"ש יבמות, שם סי' ב). גם החולקים (רמב"ן ורשב"א) באו דווקא בטענה שאכן לאו בניהם הם, ולא בטענה שאנשים אלה הולידו למרות היוותם פצועי דכא, לפי שהנחה פשוטה היא שפצוע דכא אינו מוליד. וראה ברמב"ם, פיהמ"ש יבמות, פ"ח מ"ד, וספהמ"צ, ל"ח שס. וראה לשון המאירי (יבמות שם): "ומעתה כלל הדברים, שכל שהוא עדיין ראוי להוליד כשר, וכל שאינו ראוי להוליד ושנפקעה הולדתו בידי אדם וכו' פסול" – הרי שאפשרות ההולדה קובעת ומכרעת.

וכתב הישי"ש שם (סי' ח, בסוף דבריו): "אבל מה

שבודתין עכשיו הרפאים, מחמת האבן או שבירת הגוף ויודעין לתקן הדבר היטב ובבירור שיליד ואינם מקלקלים החושים שכל הורע הולך כתיקנו ותלוי בחכמת הרפאים, אין בדינו לפסול כל עיקר ובניהם כשרים. וגם הרמב"ם לא עלה בדעתו לחלוק על זה וכו' אבל דחתך הרפאים אין לו שם זה ולא נחלק על אמתו מה שהתלמד אינו מכחיש אותו הרפאים וכו' אי מוליד כשר ולא נוציא לעז על בניו וכו'". ואכן מכאן העירו על דברי הלבש אהע"ז, סי' ה – וראה קרבן נתנאל על הרא"ש דצ"ל, אות ל – וכן על מאמרו הארוך של היעב"ץ "אגרת בקורת". ור' ב"ש אהע"ז שם סק"ג; שרת שב יעקב סי' ה; עצי ארזים סי' יג; שרת שרם, מהדריק, ח"א סי' קצב; ישועות יעקב סי' ה סק"ג; עין יצחק, אהע"ז, ח"א, סי' ה; שרת דברי מלכאל, ח"ג, סי' פג; שרת דברי חיים, אהע"ז, סי' ט, סי' טה; שרת מהרש"ם, ח"ד, סי' כא (ע"פ שרת בשמים ראש סי' שמ – בבס"ד) וכו', אהע"ז, סי' ט סק"ג טה; שרת יביע אומר, ח"ז, אהע"ז סי' ה; וראה ארצה"פ שם. ועיין בשורת חת"ס, אהע"ז, ח"א, סי' יז, ד"ה ודריף: "...ומיש עוד שם דאפי' אם מוליד מימ היה פ"ד ולא תלי בלידה, דבר זה לא נתבאר ולא יתבאר וכו'". וראה בשורת אגרימ דלהלן.

בניו מאן הם. לפי שלא היה לו כל ספק שפצת דכא אין ילדיו יכולים להיות מיוחדים אחריו. נמצאת איפוא הגדרתו ההלכתית של פצוע דכא חופפת למצבו הרפואי: פגיעה באיברים ומניעת אפשרות הולדה.

הקושי מתעורר ביחס למום גופני מעין זה המתואר בשים אצל פצוע דכא, ולמרות זאת מוכח וברור בזמן הזה שהוא עשוי להוליד¹⁰⁷, וממילא נרצח בפועל פער בין שני הגורמים ובין שתי התקופות. במלים אחרות, מדובר במצב שבו אדם אשר לו היה די בתקופת המשנה, הגמרא, ואף תקופת הראשונים, היה מוגדר כפצוע דכא, ולעומת זאת כיום הזה¹⁰⁸ עשוי הוא להיות מוגדר ומוכר כישראל כשר לכל דבר, ראוי לבוא בקהל ולישא כל ישראלית, בניו כשרים וכו' ככל שאר המולידים!

פסק זה תלוי במובן בספק העקרוני הנזכר לעיל: האם יכולים אנו כיום הזה להכריע על התרחשויות שינוי טבעיים, וליישם הכרעה זו הלכה למעשה. שכן למרות הדגש שאפשרות ההולדה הייתה מאז ומעולם גורם מכריע לדין של פצוע דכא, עדיין יקשה להכריע בוודאות ספק זה, לפי שייתכן שהלכה שנקבעה – נקבעה, ולא תתול בה כל תזוזה. לכן מעבר לקבלת הנחת אפשרות ההולדה כיום הזה – במצב מקביל לפצוע דכא הקדום – צריכים עוד להכריע שניתנה אפשרות ליישם את השינוי הלכה למעשה, ולהכשיר אדם שכזה לבוא בקהל. צריך יהיה לומר שפגם ומום מסויים אשר בעבר קבע שאדם זה הוא פצוע דכא, אותו פגם ואותו מום אינו פוסל אותו עוד כיום הזה!

הקובעת, והיא עשויה להשתנות מדרג לדרג. להרמב"ם לעומת זאת, מדובר במומים קבועים: פגיעה שנקבעה בעבר כפצוע דכא, היא הקובעת וממשיכה ומגדירה גם בזמן הזה. אלא שצריך להעיד ללשון הרמב"ם בפיהמ"ש שם, פ"ח מ"ב: "כללו של דבר, כל מכה שתאיר באיברי הזרע ממה שיחייב מדע הטבע שאינו מזדע מחמת כך, והי הוא פסול"; וכן ראה מעין זה בספרמ"צ, ל"ח ש"ס, עיי"ש ועי' במבואו של ר"י קאפח שליט"א לספרמ"צ (מהדורתו, מוסד הרב קוק, תשל"א) עמ' 14, בנוגע לסתירה מפיהמ"ש וספרמ"צ להל' איסור. (וראה ייחודם, ניסן תשמ"א, עמ' 159-162, ובקובץ תחומין, ח, עמ' 448).

108 אם כי ראה משי"כ כבר הר"י למפרתני בתקופתו, בספרו פחד יצחק, ערך פצוע דכא (כאשר דן בעניינו של זה אשר נטלה ממנו ביצה אחת בידי אדם): "... ואני הצעיר המחבר מעיד אני עלי שמים וארץ ולא לפסוק הלכה באתי אלא להעיד האמת כאשר היה, היינו ראוי יחזיק בסבת חולי שהיתה לו בביצה לא היה לו כח להוליד וגם לא היה לו קשוי, ואחרי שהוטלה ממנו הביצה והיא ע"י רופא אומן נתרפא והיה לו קשוי והוליד בניו" (וראה להלן הערה 438).

107 וראה לעיל, בהערה הקודמת, מדברי רמב"ם והרמב"ם הראשונים. ור' משי"כ בשרית וחת"ס, אה"ע"ז, ו"א, ס"י י', ד"ה וזהו ר"ת, בהתייחסו למחלוקת רמב"ם ור"ת: "... להרמב"ם וסיעתו... ע"כ מקובל בידינו מסיני שאינו מוליד, וכלל גורל כל שמוליד אינו פסול אע"כ שאינו מוליד, אי"כ כל העדויות לא יחזו וזו כל שהיא מתרחקת וקבלתית האמתית, ואילו ד"י שום מציאות רפואה למכתו לא היה שתיק מרעה מיני וכו'. אבל ר"ת נראה לו... אי"כ לא אמר ב"י מרעה מידי אם מוליד או אינו מוליד, והוא מהלכות הרופאים, ויכול להיות בימי חכמי התלמוד לא ידעו הרופאים להזהר ליטול ביצה א' באופן שיליד, ועבשו אכשר דא בהא" (הסתיע מתוס' חולין מז). וכן ראה שם סוף ד"ה שוב: "... אין להביא ראיה ממה שענ"י חכמת הרופאים אנו רואים שמולידים, כי אין להכחיש קבלתית בשום אופן, ועל כרחי נאמר על כל בנייתם ממזרים הם. (וע"ע שם ס"י יט ד"ה ביבמות: "וצ"ל דאין זה סותר למעשים בכל יום ומולידים, ראפשר נתחכמו רופאי זמננו או נשתנו הטבעים").

משמע אם כן שלרית אפשרות ההולדה היא

בשרית אגורי'מ (אהע"ז, חי"ב, סי' ג, ושם ענף ב) דן בספק זה: מאחר שבגמרא מפורש שניקוב הביצה פוסל לבוא בקהל, ובהכרח שאינו מוליד, ולעומת זאת בזמן הזה נקובי ביצה מולידים (ואדרבה – לעיתים מקובל לנקב ביצה ביחמה רפואית, לשם בדיקת פוריות!), הרי ממילא ברור שנשתנו הטבעים. מעתה נשאלת השאלה, אם הקפידה תורה על סוג המום, ואיש זה פסול לבוא בקהל – היום כבעבר, או ששינוי הטבעים מתקבל ואכן יביא בעקבותיו את הנפקות ההלכתית הנובעת ממנו; ומאחר שאותו אדם מוליד הרי הוא כשר לבוא בקהל.

באופן אחר נוכל להציב את הספק כך: האם איסור פצוע דכא דומה בהגדרתו להגדרת איסורי טריפות, או שדומה הוא לתחומים אחרים (לידת פרה, אונות הריאה, לידה למקוטעין וכי"ב¹⁰⁹). אם דומה הוא לטריפות, הרי כפי ששם נשארה ההלכה קבועה ומומי הטריפה והלכותיהם אינם ברי-שינוי, כך גם כאן – ניקוב הביצה יפסול אף בימינו; אך אם הוא דומה לשאר תחומים, אזי נאמר בו "שינוי טבעים", ויוכשר.

בשרית אגורי'מ אכן הכריע הלכה כצד השני, ושלל השוואה בין פצוע דכא לטריפות. תפיסה זו משתלבת יפה עם שיטתו הנ"ל פרק ד, שם התבאר עד כמה דין טריפות הוא ייחודי וחריג, ומנינים המפורט מורה על קביעתם לדורות בלא כל התייחסות לשינויים מציאותיים. לא כן בנוגע לפצוע דכא, לגביו לא קבעה תורה אלא שמי שאינו מוליד (ע"י פציעה, דיכה וכריתה¹¹⁰) הוא האסור לבוא בקהל, "ומסרה התורה לחכמים באומדנותם שיאמרו מי הוא מהם שאינו מוליד, שלכן תלוי כשנשתנה הטבע במי שאינו מוליד באותו הזמן".

סיכומו של דבר:

נתברר שאיסור פצוע דכא הוא רק כשאינו מוליד. ואף כשבזמן נתינת התורה לא הוליד, אם נשתנה הטבע ומוליד אינו באיסור פ"ד, ולכן ניקבה הביצה, אף שבגמרא איתא לאיסור, כיון שעתה חזין שהוצפאים מנקבים ונוטלין משהו ומולידין, כשר לבוא בקהל.

אף בנדון זה רואים אנו שמומים ופגמים מסויימים אשר מקדמת דנא היו פוסלים אדם מלבוא בקהל, אינם פוסלים עוד בזמן הזה, ואדם זה – ישראל כשר הוא לכל דבר. דוגמא זו מצטרפת איפוא למכלול הכרעות האחרונים בדבר קביעת שינוי טבעים, תוך יישום הקביעה הלכה למעשה.¹¹¹

☆ ☆ ☆

בהקשר זה ישנה דוגמא נוספת, ובה מתואר בפרוטרוט ובדקדקנות שינוי מיבנה איבר, שינוי אשר חל בין תקופת הגמרא לתקופתנו, וגם ממנו צומחות ועולות נפקות מעשיות.

111 אכן דומה וניתן לציין כהבחנה הדפרש בין דוגמא זו לשאר הדוגמאות הנ"ל, את העובדה שבמקרה זה מלכתחילה נמסרה והכרעה לאומדת חכמים ודפאים (וכפי שהדגיש בשרית אגורי'מ הנ"ל). מאחר שאומדת מעין אלה היא עשויות להשתנות, הרי למעשה נמצא שמלכתחילה נפתח פתח לקביעת השינויים ולהכרעת הלכה לדורות על פיהם, ועם כל

109 וכן גם לטריפת האדם – (ראה לעיל הערה 47), ואכן בתשרי האגרי'מ הסמך זאת לכך.

110 אעפ"כ לא נאסר הפצוע בידי שמים – ייתכן משום טעמו של החינוך (מצוה תקנט) שהוא בכדי למאס מעשה מלכי הנכרים המסרסים הזכרים למנהגם שומרי הנשים, ויתקבל טעם זה להלכה; או שזו גזירה – עיי'ש בתשרי האגרי'מ ענף ב-ג.

בגמ' בכורות (מד, ב) אמרו: "ת"ר, שני נקבים יש בו באדם, אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע, ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום וכו'". בהתאם לתיאור זה של האיבר, אמרו בגמ' יבמות (ע"ב - ע"א) דשכבת זרע עשויה לצאת במקום קטנים, ועם זאת אין להכשיר פצוע דכא לפיה. וכן הובא להלכה (רמב"ם, הל' איסורי ביאה, פט"ז, ה"ו וד"ה; ובשו"ע אהע"ז, סי' ה, ס"ו וס"ח).

ברם החזו"א (אהע"ז, סי' יב ס"ז), בדיונו אידות ניתוח הערמונית (הפרוסטט), הסיק ששבילים פנימיים אינם בכלל האיסור, אף אם בכריתתם יסתרס. הוסיף על כך החזו"א, כי בכלל חל שינוי טבעים במיבנה האיבר, כפי שניתן ללמוד מהשוואת האמור בגמ' עם הידוע לנו כיום:

והנה בגמ' מבואר דהיו בגיד ב' שבילין, אחד לקטנים ואחד לש"ז... וברבר זה נשתנו הטבעים¹¹², ואצלנו אין בגיד אלא שביל אחד הזורע נכנס בגיד בראשו שסמוך לגוף; וכבר הביאו תוס' ע"ז כ"ד ב', ד"ה פרה, דברים שנשתנו.

דברים דומים כתב החזו"א במכתב (עיי"ש בהמשך):

בבר נפגשתי במה שאין הדברים המבוארים בגמ' מתאימים עם ראייתנו אנו, וכפי שחקרתי מפי רופא, אמר לי שאחוז גדול מהאבר משותף לשניהם, אבל לא אמר שפרשת הדרכים היא סמוך לגוף. בכל אופן אי אפשר שיהא נקב במחיצה המבדלת ביניהן גורם להטיל מים משתי מקומות, אחרי שבאין מצנור אחד לבסוף וכו', ושאלתי הרבר לרופא ואמר כי בספרי הנתוח יש אריכות איזו צורות שבאברים הן קבועות ואיזו עלולות להיות משתנות בדורות או במדינות, וכעין שכתבו תו' ע"ז כ"ד ב', ד"ה פרה, בעינוניתא דררא וכו'. ואפשר שהיה בדורות קדומים שביל הזרע נמשך עד הסוף ביחידים או בבולם, ולדידן מקום המשותף דינו בניקב גובתא דש"ז וכו'.

על סמך מכלול דברים אלה היקל החזו"א בניתוח שכזה, ולא אסר את המנותח מלבוא בקהל; ופסקו זה של החזו"א שימש נר לרגלי הפוסקים בסוגיא זו¹¹³.

הגמ' עשו להתפרש כמתאים גם למציאות ריזן, ולא הוכחה התרחשות שינוי. וראה עוד משי"כ מרר הגרש"ז אידבך שליט"א בס' נשמת אברהם, אהע"ז, עמ' מ.

כאן המקום לציין כי "שינוי טבעים" זה חייב להיות מוסב לא רק על הבחינה האנטומית אלא גם על הבחינה הפיזיולוגית, ראה תוב' אסיא, טבת תשמט (מה-מו) עמ' 124-123, ובקובץ עמק הלכה ח"ב עמ' 179-176 הערה 12; וראה שם ניסיון יישוב הסוגיא באופן שונה, לאור מידע רפואי מעודכן (והשלכות אותו ביאור).

113 ראה ארצה"פ שם, ובהשמטות (הגרא"י אונטרמן זצ"ל); עיר שרת חלקת יעקב, ח"ב, סי' כב; שרת אנדר"מ, אהע"ז, ח"ד, סי' כח; שרת מנחת יצחק, ח"ב, סי' קכג; שרת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' יא ומט; חיי סי' כה פכ"ד; וד"ד סי' צד; וראה גם את הליקוט שבס' נשמת אברהם, שם (וראה בס' פאר הדור, ח"ד, עמ' קמב - שם מוכחת ודאותו המוחלטת של החזו"א בפסיקה זו).

זאת והגדרה הבסיסית - מי שאינו מוליד (מחמת פציעה וכירב) הוא המוגדר פצוע דכא - הגדרה זו כלל לא השתנתה!

לא בכדי מכונה הלכה זו בשם "הלכות רופאין" (ראה ספרי כי תצא, פיס' רמז; וראה יראים - השלם - סי' רח) - לפי שאכן בסופו של דבר מסורה היא בידיהם, ולאור הגדרתם הרפואית תיקבע הלכה.

112 ברם עי' בשורת חשב האפר, ח"ב, סי' ח, הכותב בהתייחסו לדברי החזו"א אודות שינוי טבעים זה: "ואנכי משתומם מאד על המראה הזה, כי ודאי כמו דחזינן היום שאין שם אלא שביל אחד, כן הי' גם בימי חז"ל, ואין בזה שום שינוי בטבע" - וראה שם הוכחות ממשנה דמקואות (פ"ח מ"ד) ופיהמ"ש לרמב"ם שם; ולכן פירש הוא את דברי הגמ' כמסכים בהכרח למקום פנימי המצוי לפני הגיד, ולא מקום חיצוני; עיי"ש באורך. (אך יש להרגיש כי גם הוא אינו שולל עקרונית את עצם אפשרות אמירת שינוי טבעים, ויישומה הלכה למעשה. אלא שהוא סבור שתיאור

נמצא אם כן שגם במקרה זה (ובהמשך לדיני פצוע דכא) ישנה הכרעה על השתנות טבעים בזמן הזה, הכרעה שהוחלטה ע"י "אחרונים", וקיבלה גם יישום הלכתי מעשי. לולא קבלת הכרעה זו היו אנשים אלה אסורים לבא בקהל, כבדורות קדומים, וכמפורש בגמ', ברמב"ם ובשו"ע¹¹⁴, ובכוחה של הכרעת שינוי הטבעים להפקיע איסור זה.

הערות

דכא וגדריו, אשר הם מיהלכות רחפאים מלכתחילה (כבהערה 111) וכן מן העובדה ששכלול חכמת הרפואה והניתוח הוא שהביא לכך שתייחדר מציאות שונה ממצב שוחה. (ועי' בס' נשמת אברהם, אהע"ז, עמ' מה ואילך).

114 מתעוררת כמובן תמיה רבה, מדוע בנדרן זה - בשונה מדין מעוברת ומניקה שבפרק הקודם - לא הועלתה הטענה שעצם שיכרזה ושילובה של הלכה זו בפסיקה מאוחרת בשו"ע, מורה על אי שינוי הטבעים! ושמה הדבר נובע מייחודו של דין פצוע